

Фарманюк Марына Мікалаеўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
marina_f98.85@mail.ru

КРЫЛАТЫЯ ВЫРАЗЫ І АФАРЫЗМЫ З АНГЛАМОЎНЫХ КРЫНІЦ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ*

У артыкуле разглядаецца паходжанне крылатых выразаў і афарызмаў з англамоўных тэкставых крыніц, што шырока ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, але не апісаны ў існуючых даведніках крылатых слоў. Змяшчаюцца матэрыялы да тлумачальнага слоўніка англамоўных крылатых выразаў і афарызмаў.

Ключавыя словы: беларуская мова, англійская мова, крылатыя словы, запазычанні, слоўнік

The article considers the origin of popular expressions and aphorisms from English text sources widely used in the Modern Belarusian language, but not described in existing reference books of popular expressions. Materials of the explanatory dictionary of English popular expressions and aphorisms are included.

Keywords: Belarusian, English, popular expressions and aphorisms, borrowing, dictionary

Крылатыя словы як моўная з’ява – гэта шырока вядомыя ўстойлівыя і ўзнаўляльныя адзінкі ад слова да мікратэксту, якія паходзяць з літаратурных ці фальклорных крыніц, выказванняў вядомых асоб і інш. [16], [20], [21], [24], а таксама са свабодных ці ўстойлівых фраз, калі яны набылі вядомасць дзякуючы ўжыванню ў агульнавядомых тэкставых крыніцах ці ў мове аўтарытэтных асоб [5] або перафразоўванню [10], [12]. Крылатыя словы суадносяцца з тэкставымі крыніцамі, дзякуючы ўстойлівым асацыяцыям з імі ў свядомасці носьбітаў мовы [6]. Каці такія асацыяцыі паслабляюцца або ўвогуле знікаюць, крылатыя словы пачынаюць ужывацца ў маўленні як фразеалагічныя адзінкі [22] або як моўныя афарызмы [13].

У беларускай мове пэўная частка крылатых слоў паходзіць з уласна моўных крыніц [25], [35], аднак найбольшую колькасць крылатых выразаў і афарызмаў складаюць запазычанні з іншамоўных крыніц [3], [7], [26], [27], [29], [32], а таксама з перакладаў Св. Пісання [23]. У беларускай мове ўжываюцца крылатыя словы з розных еўрапейскіх моў – рускай [4], англійскай [28], французскай [33], нямецкай [14], [31], лацінскай [9], [30], грэчаскай [8], [11], [17]. Іншамоўныя крылатыя выразы і афарызмы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове апісаны ў шэрагу тлумачальных слоўнікаў [15], [18], [19], а таксама ў полігвальным слоўніку [36].

* Даследаванне выканана ў межах задання НДР “Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)” (ДР № 20161332) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

Агульная колькасць зафіксаваных у лінгвістычных даведніках беларускай мовы крылатых выразаў і афарызмаў з англамоўных крыніц складае каля 50 адзінак. Аднак крылатых слоў англамоўнага паходжання ў беларускай мове ўжываецца, на наш погляд, значна больш як пад уплывам рускай мовы ў якасці мовы-пасрэдніцы [1], [2], так і дзякуючы імкліваму пашырэнню ў апошні час запазычанняў з англійскай мовы [28], [34].

Мэта даследавання – вызначыць тыя крылатыя словы з англамоўных крыніц, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і не адпавядаюць існуючых лексікаграфічных выданням.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што ў сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца прыкладна 200 крылатых словаў, якія ўзыходзяць да англамоўных тэкставых крыніц, аднак не зафіксаваны ў існуючых слоўніках крылатых выразаў і афарызмаў. Гэта выразы *бараньба за існаванне* (ад выразу *struggle for life* з трактата Ч. Дарвіна «*On the Origin of Species*», 1859), *цудоўная сямёрка* (ад назвы амерыканскага кінафільма «*The Magnificent Seven*», 1960), *вольны як Віні-Пух* (ад імя галоўнага героя казачнай апавесці А. Мілна «*Winnie-the-Pooh*», 1926), *каідоры ўлады* (ад назвы рамана Ч. Сноў «*Corridors of Power*», 1964), *кошка, якая <гуляе> сама па сабе* (ад назвы казкі Дж. Р. Кіплінга «*The Cat that Walked by Himself*», 1902), *бегчы як пацукі з карабля* (ад выразу *Rats desert for sake, leave a sinking ship* у п'есе У. Шэкспіра «*The Tempest*», 1611/23), *ратуйце нашы душы* (ад поўнай фармулёўкі «*Save our souls!*» міжнароднага сігнала ад дапамозе “SOS”), *краіна цудаў* (ад выразу *Wonderland* з казкі Л. Кэрала «*Alice's Adventures in Wonderland*», 1865), *як той Рабінзон <Круза>* (ад імя галоўнага героя прыгодніцкага рамана Д. Дэфо «*Robinson Crusoe*», 1719), *метад спроб і памылак* (ад выразу *Method of trial and error*, які ўпершыню зафіксаваны ў англамоўнай літаратуры), *Акела прамаснуўся (не пацэліў)* (ад выразу *Akela has missed, said the Panther* з твора Дж. Р. Кіплінга «*The Jungle Books*», 1894), *амерыканская мара* (ад выразу *American Dream* з кнігі Дж. Т. Адамса «*The Epic of America*», 1931), *каменныя джунглі* (ад назвы эсэ У. Барнэта «*The Asphalt Jungle*», 1949), *бяссплатных сьняданкаў не бывае* (ад назвы кнігі М. Фрыдмана «*There's No Such Thing As a Free Lunch*», 1975), *вялікі брат* (ад выразу *Big brother* з рамана-антыўтопіі Дж. Оруэла «*1984*», 1948), *вайна ўсіх супраць усіх* (ад выразу *war of all against all* з трактата Т. Гобса «*The Elements of Law, Natural and Politic*», 1642) і г.д.

Трэба адзначыць, што не заўжды той ці іншы выраз або афарызм, які сустракаецца па форме з цытатай з пэўнай англамоўнай крыніцы з'яўляецца крылатым (запозычаны з гэтай крыніцы ў беларускую мову). Так, напрыклад, у сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца крылая фраза *Зоркі глядзяць ўніз (на зямлю)*, якая паходзіць ад назвы рамана «*The Stars Look Down*» (1935) вядомага англійскага пісьменніка Арчыбалда Джозэфа Кроніна (1896–1981). Напр.: *Зоркі глядзяць на зямлю халоднымі абьякавымі вачыма, якія ніколі не плакалі. Ім усё адно, на што глядзець. Але гэта ўяўная веліч – многія з іх ужо*

даўно патухлі, а іх святло – як задоўжаны погляд з фотаздымка на глянцы надмагільнага каменя (В. Казакоў, “Абібокі”); *Можжа, і не такія далёкія ад сапраўднасці былі нашыя продкі, калі верылі ў галоўнага бога Рода як жывую існасць, якая няспынна ўтвараецца зь людзкіх душаў, што адляцелі да зорак. І глядзяць зь нябёсаў зоркі-вочы дзядоў нашых, мудрых, якім нарэшце ўдалося спазнаць Сусвет. Сочаць яны за намі, дапамагаюць, накіроўваюць думкі і дзеянні нашыя, каб ня даць разсыцца нам як народу сярод гістарычных віхураў* (І. Варабей, “Дзе ляжыць залатое вядзерца?”). Аднак яшчэ ў далёкім 1909 г Янка Купала напісаў верш “Зімовая ноч”, у якім ужыў гэтую фразу, параўн.: *Каля зоркі зорка Ўніз глядзіць, мігціць; Каля горкі горка Снегам зіхаціць. На гасцінцы скрогат, На прысадах інь, Чутна воўчы рогат... Глуш, дзе вокам кінь. Цягнеца каняжка, Сані – за канём; Янка пад сярмяжкай На санях клубком.* У такіх выпадках важным з’яўляецца фіксацыя часу першага ўжывання крылатага выразу ці афарызма ў беларускай мове, паколькі многія крылатыя выразы ўтвараюцца ад т.зв. рэкурэнтных фраз, якія паўтараюцца ў маўленні вельмі часта, але не з’яўляюцца ўстойлівым па сваёй структуры, пакуль не пачынаюць асацыявацца ў свядомасці носьбітаў мовы з пэўным аўтарам ці тэкстам, што робіць такія фразы “крылатымі” [5].

Крылатыя выразы і афарызмы з англамоўных крыніц можна апісваць, на наш погляд, у межах асобнага тлумачальнага слоўніка крылатых слоў.

Літаратура

1. Берков, В. П. Русско-английский словарь крылатых слов / В. П. Берков, И. А. Уолш, – М. : Русский язык, 1984. – 280 с.
2. Буряк, С. И. К вопросу о специфике крылатых слов (на материале английского языка) / С. И. Буряк // Вопросы грамматики романских и германских языков : сб. науч. тр. – Самарканд : Изд-во СамГУ, 1985. – С. 94–97.
3. Венізіктаў, С. В. Іншамоўныя крылатыя выразы ў сучаснай беларускай мове / С. В. Венізіктаў // Studia slavistyczne. – 2003. – Т. 4. – С. 121–130.
4. Венізіктаў, С. В. Рускамоўныя запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай мове / С. В. Венізіктаў, Я. Я. Іваноў // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. – Białystok, 2002. – Т. VIII. – С. 210–217.
5. Иванов, Е. Е. О рекуррентных прототипах крылатых фраз / Е. Е. Иванов // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы III Междунар. науч. конф., 7–8 октября 2003 г. / Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины [и др.] ; редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2003. – С. 74–78.
6. Иванов, Е. Е. Языковая природа крылатых слов / Я. Я. Іваноў // Проблемы беларускага літаратуразнаўства (да 85-годдзя з дня нараджэння А. А. Куляшова) : зб. навук. арт. / рэдкал.: Я. І. Клімуць (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : МНТ, 2000. – С. 303–312.
7. Иванова, С. Ф. Запазычаныя крылатыя выразы ў сучаснай беларускай мове / С. Ф. Иванова, А. Дз. Цеплякова // Фразеология германских, романских и славянских языков : = Phraseology of Germanic, Romanic and Slavic Languages = Phraséologie germanique, romane et slave : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2009. – Вып. 1. – С. 98–112.

8. Івано́ва, С. Ф. Крылатыя словы са старажытнагрэчаскіх крыніц у сучаснай беларускай літаратурнай мове / С. Ф. Івано́ва, А. Дз. Цеплякова // Славянская фразеалогія і парэміялогія в XXI веце : зб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Івано́ва, В. М. Мокиенко. – Мінск : Изд. Зм. Колас, 2010. – С. 284–292.

9. Івано́ва, С. Ф. Лацінскія запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад, формы ўжывання і крыніцы паходжання) / С. Ф. Івано́ва, А. Дз. Цеплякова // Веснік Мазырскага дзярж. пед. ун-та імя І. П. Шамякіна. – 2010. – № 1 (26). – С. 88–93.

10. Івано́ва, С. Ф. Парады́нья, ірані́чныя і жартоўныя трансфармацыі крылатых выразаў (да складання слоўніка беларускіх антыпрыказак) / С. Ф. Івано́ва, Я. Я. Іваноў, В. А. Шпакоўская // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Івано́ва. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – Вып. 4. – С. 52–61.

11. Івано́ва, С. Ф. Старажытнагрэчаскія запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад, формы ўжывання і крыніцы паходжання) / С. Ф. Івано́ва, А. Дз. Цеплякова // Веснік Полацкага дзярж. ун-та. Серыя А. Гуманітарныя навукі. – 2010. – № 7. – С. 176–179.

12. Іваноў, Я. Я. Аб другасным спосабе дэрывацыі непрэцэдэнтных афарызмаў / Я. Я. Іваноў // Грани слова: зб. науч. ст. к 65-ю проф. В. М. Мокиенко. – М. : ЭЛПИС, 2005. – С. 463–468.

13. Іваноў, Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў / Я. Я. Іваноў // Філолагічны студіі : науч. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. – 2017. – Вип. 16. – С. 114–121.

14. Іваноў, Я. Я. Літаратурныя крыніцы фразеалагічных адзінак, запазычаных з нямецкай мовы ў беларускую мову (па-за межамі этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў) / Я. Я. Іваноў, А. Дз. Цеплякова // Немецкий язык – лингводидактическое обеспечение и методика преподавания : зб. науч. ст., посвящ. памяти С. А. Носкова (1943–2018) / под ред. Е. Е. Івано́ва. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 82–87.

15. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст.: тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.

16. Іваноў, Я. Я. Крылатыя словы / Я. Я. Іваноў // Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 729–730.

17. Іваноў, Я. Я. Старажытнагрэчаскія крыніцы некаторых крылатых афарызмаў / Я. Я. Іваноў // Нацыянальная мова і нацыянальная культура : аспекты ўзаемадзеяння (да 95-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага) : зб. навук. арт. / рэдкал.: Д. В. Дзятко (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 2013. – С. 225–228.

18. Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік. Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. / С. В. Венізіктаў, І. Л. Даніленка, С. Ф. Івано́ва, Я. Я. Іваноў ; пад рэд. Я. Я. Івано́ва. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.

19. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Ч. 2 : 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. / С. В. Венізіктаў, І. Л. Даніленка, С. Ф. Івано́ва, Я. Я. Іваноў, В. В. Чэх. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.

20. Крылатыя словы // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск : БелЭн, 1999. – Т. 8. – С. 507.

21. Лепешаў, І. Я. Крылатыя словы / І. Я. Лепешаў // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1986. – Т. 3. – С. 137.

22. Лепешаў, І. Я. Крылатыя словы і фразеалагізмы / І. Я. Лепешаў // Роднае слова. – 1992. – № 9. – С. 38–41.

23. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжинович, М. С. Гутовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. – 208 с.

24. Міхневіч, А. Я. Крылатыя словы / А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 273–274.

25. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: лінгвакраіназнаўчы дапаможнік / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў. – Мінск : БФС, 1997. – 262 с.

26. Теплякова, А. Д. Иноязычные заимствования крылатых слов в белорусском и немецком языках / А. Д. Теплякова // Язык, культура, общество : материалы VI Междунар. науч. конф., Москва, 22–25 сентября 2011 г. / науч. ред. Э. Ф. Володарская. – Москва : Московский ин-т иностр. языков, 2011. – С. 125–126.

27. Теплякова, А. Д. Источники крылатых выражений в белорусском языке / А. Д. Теплякова // Фразеология и языковая динамика : сб. науч. тр., посвящ. 55-летию проф. Х. Вальтера / науч. ред. В. М. Мокиенко, А. В. Савченко. – Greifswald : Ernst-Moritz-Arndt Universität; СПб : СПбГУ, 2011. – С. 67–69.

28. Цеплякова, А. Д. Англамоўныя запазычаныя крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Д. Цеплякова // Веснік Мазырскага дзярж. пед. ун-та імя І. П. Шамякіна. – 2009. – № 2 (23). – С. 162–166.

29. Цеплякова, А. Дз. Іншамоўныя запазычаныя крылатых слоў у сучаснай беларускай мове / А. Дз. Цеплякова // Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в вузе : материалы I Междунар. науч.-практ. онлайн-семинара (вебинара), Могилев, 26 марта 2015 г. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2015. – С. 74–77.

30. Цеплякова, А. Дз. Крыніцы паходжання лацінскіх запазычанняў крылатых слоў у сучаснай беларускай мове / А. Дз. Цеплякова // Даследаванні па германа-славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Могилёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – Вып. 4. – С. 96–101.

31. Цеплякова, А. Дз. Нямецкамоўныя запазычаныя крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Дз. Цеплякова // Веснік МДУ імя А. А. Куляшова. – 2009. – № 1 (32). – С. 137–143.

32. Цеплякова, А. Дз. Структура, семантыка і функцыі запазычаных крылатых слоў у беларускай мове / А. Дз. Цеплякова // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы V Междунар. науч. конф., Гомель, 22–23 октября 2007 г. / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2007. – С. 236–240.

33. Цеплякова, А. Дз. Франкамоўныя запазычаныя крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Дз. Цеплякова // Веснік Брэстскага дзярж. ун-та імя А. С. Пушкіна. Серыя філал. навук. – 2009. – № 2 (12). – С. 109–116.

34. Шальманова, К. Пра некаторыя разыходжаныя ў фразеалагічных мікрасістэмах: на матэрыяле біблізмаў і антычных міфалагізмаў у англійскай і беларускай мовах / К. Шальмана // Роднае слова. – 2000. – № 12. – С. 30–41.

35. Янкоўскі, Ф. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц) / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1960. – 135 с.

36. Proverbia et dicta : шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н. А. Ганчарова [і інш.] ; пад рэд. Н. А. Ганчаровай. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 255 с.